



## Resensies

- De Boer, Erik A. & Van Stam, Frans P., eds. 2009. **Ioannis Calvini: scripta didactica et polemica. Vol. 4.** Genève: Librairie Droz.  
(L.F. Schulze) ..... 803
- Postma, Stefanus, vert. 2008. **Johannes Calvyn se kommentaar op die brief van Paulus aan die Romeine.** Potchefstroom: Calvyn Jubileumboekefonds.  
(A.D. Pont) ..... 805
- Britz, R.M. & d'Assonville, Victor E., reds. 2008. **Prompte et sincere: bereidwillig en opreg. Johannes Calvyn en die uitleg van die Woord van God. Acta Theologica supplementum, 10.**  
(G.J. Meijer) ..... 808





## Resensies

### Johannes Calvyn aan die woord

**De Boer, Erik A. & Van Stam, Frans P., eds.** 2009.  
**Ioannis Calvini: scripta didactica et polemica. Vol. 4.** Genève:  
Librairie Droz. 158 p. Prys: €77,42. ISBN: 978-2-600-01286-7.

**Resensent:** L.F. Schulze  
Emeritus, Skool vir Kerkwetenskappe,  
Potchefstroomkampus, Noordwes-Universiteit

Sedert die laat-tagtigerjare werk die Internasionale Komitee vir Calvynnavorsing reeds aan 'n heruitgawe van die werke van Calvyn. Die magistrale werk van Baum, Cunitz en Reuss (1864-1900) het in sommige opsigte verouderd geraak. So byvoorbeeld het hulle nie tyd gehad om die notules van die kerkraad (*consistoire*) van Genève tydens Calvyn se verblyf te ontsyfer nie. Ondertussen is die notules se byna onleesbare handskrif wel toeganklik gemaak.

Die huidige uitgawe verskyn in sewe verskillende reekse, naamlik Institusie van die Christelike godsdiens (in die verskillende Latynse en Franse uitgawes daarvan), Eksegetiese werke, Kerklike geskrifte, Didaktiese en polemiese geskrifte, Preke, Briewe en Varia.

Die omvang van die werk het die verdeling daarvan onder verskillende medewerkers genoodsaak. Om egter die eenvormigheid van die heruitgawe te verseker, het die Komitee riglyne vir de hantering van die oorspronklike teks vasgestel. Dit bevat byvoorbeeld modernisering van die spelling, vermelding van alle Latynse en Franse uitgawes tydens die lewe van Calvyn, en so meer. Die geheel word voorafgegaan deur 'n Inleiding, wat óf in Frans, óf Duits, óf Engels geskryf is.

Die boek onder bespreking is die vierde deel van Reeks 4. Dit omvat naas 'n inleiding (p. ix-lxxii) Calvyn se *Twee briewe (epistolae duae* van 1537 – p. 1-119), en sy *Twee redes (deux discours* van 1536 –

p. 121-136). Die teks word gevolg deur twee tersaaklike aanhangsels, naamlik 'n uittreksel uit die rede van Farel tydens die Dispuut van Lausanne (1536) en ook 'n brief van Farel aan Capito, gedateer 5 Mei 1537 (p.137-147). Ten slotte is ook 'n kort tydtafel van gebeurte met en om Calvyn vanaf Maart 1536 tot Maart 1537, gevolg deur 'n teks- en 'n naamregister. Die bladspieël is 'n vreugde vir die oog: elke vyf reëls van die teks is deurlopend genommer, onderaan kom eers, in klein letters, aanduidings van teksvariante, indien enige, en daaronder die deurlopend genommerde voetnote. Die boek, stewig gebind in helderblou linneband, is 'n eer vir Librairie Droz.

Vervolgens 'n kort historiese oorsig. Die eerste uitgawe van die *Institusie* het in Maart 1536 in Basel verskyn. Teen die helfte van April tot die einde van Mei volg 'n besoek aan Ferrara, waar Frans I se skoonsuster, Renée, Hertogin van Ferrara, simpatiek teenoor die hervormingsbeweging was. Hier het Calvyn twee briewe aan ou bekendes in Frankryk geskryf. Teen die helfte van Junie was hy self vir 'n kort besoek in Frankryk. Vanaf 1-8 Oktober 1536 het hy saam met Farel die Dispuut van Lausanne bygewoon. In Januarie 1537 skryf Calvyn 'n "Voorwoord aan die leser" by sy herbewerkte twee briewe en publiseer die bundeltjie kort daarna. Die oorspronklike geadresseerdes se name het verdwyn – dit het ope briewe aan Protestante in Frankryk geword waarin die eerste brief teen deelname aan Roomse rites (nikodemisme) maan en die tweede 'n afkeur om in Roomse ampte aan te bly.

In die boek staan die *Twee briewe* (1537) eerste en die *Twee redevoeringe* (1536) laaste. Die rede hiervoor is dat laasgenoemde nie uit Calvyn se pen kom nie. Tydens die Disputasie van Lausanne het die jong Calvyn by twee geleenthede die woord gevra – die eerste keer om die hervormers se reg om hulle op die Kerkvaders te beroep aan te toon en die tweede maal om die hele ontwikkeling van die Mis as afgodery sedert Hildebrand se optrede aan te toon. Alles wat op Lausanne gesê is, is deur vier sekretarisse (skriba's) op skrif gestel. By die afloop van die vergadering is die notules deur Viret bymekaargemaak en verwerk. In 1928 het A. Piaget opnuut die *Acta van die Disputasie van Lausanne* uitgegee. De Boer en Van Stam het Piaget se werk benut (p.123; ook bv. voetnoot 6 onderaan).

Calvyn het tydens die vergadering uit die vuis gepraat. Wat hierdie *Redes* egter so interessant maak, is die feit dat dit die eerste openbare toesprake van die jong Calvyn is, toe 27 jaar oud, waaroor ons beskik. Wanneer in berekening gebring word dat hy drie jaar tevore nog 'n regstudent in Orléans was, is sy kennis van die Kerkvaders verstommend.

Die boek bevat ook 'n lys afkortings, 'n uitgebreide literatuurlys en selfs 'n kort opsomming van die *Twee briewe* (p. lxxii-lxxxiv).

Die tekste is presies weergegee. De Boer en Van Stam is deeglike navorsers. Ongelukkig het die Engelse inleiding enkele spel- of tikfoute. Op p. 123 word J.K.S. Reid se voorletters verkeerdelik aangegee as J.S.K. Die inleiding lees ook soms stram vanweë onduidelike uitdrukkings en lomp taalgebruik.

Hierdie boek word nietemin hartlik aanbeveel. Reeks 4, deel 4 staan sy plek vol as die vyftiende boek in hierdie reeks.

## 'n Gebeurtenis

**Postma, Stefanus, vert.** 2008. **Johannes Calvyn se kommentaar op die brief van Paulus aan die Romeine.** Potchefstroom: Calvyn Jubileumboekefonds. 368 p. Prys: R150,00.  
ISBN: 978-0-86886-774-8.  
(UV Teologiese Studies, Klassieke Tekste, 1.)

Resensent: A.D. Pont  
Emeritus: Departement Kerkgeskiedenis,  
Universiteit van Pretoria

Tydens die Suid-Afrikaanse Kongres vir Calvynnavorsing gedurende September 2008 in Bloemfontein is prof. S. Postma se Afrikaanse vertaling van Calvyn se kommentaar op die brief aan die Romeine bekendgestel. Die gebeurtenis was een van die hoogtepunte van daardie kongres. Dit was ook gepas dat dit daar bekendgestel is, want die vertaling was 'n projek van die Instituut vir Klassieke en Reformatoriese Studies van die Universiteit van die Vrystaat in samewerking met die Calvyn Jubileumboekefonds en UV Teologiese Studies.

Hierdie publikasie is 'n welkome opvolging van wyle prof. H.W. Simpson se baanbrekerswerk toe hy die 1559-*Institusie* van Calvyn vertaal het. Aangesien die aanleer en gebruik van Latyn, die taal van beskaafde geleerdheid in die sestiende en sewentiende eeu, tans al hoe meer afgeskaal word, is dit van groot waarde dat publikasies en studiewerk wat in die sestiende eeu gehelp het om die koers van die geskiedenis te bepaal, in vertaalde vorm beskikbaar is. Die verskyning van hierdie vertaling maak Calvyn se eerste kommentaar wat in 1540 gepubliseer is, beskikbaar. Hopelik sal

hierdie vertaling deur nog meer gevolg word en sal Calvyn se kommentare, wat vir die verstaan van sy denke net so belangrik is as sy *Institusie*, groter bekendheid in ons land en samelewing verkry.

Hierdie publikasie verg in 'n sekere sin, 'n dubbele bespreking. Aan die een kant sou 'n volstandige bespreking van Calvyn se kommentaar gepas wees. Die Kerkhervorming van die sestiende eeu se teologiese uitgangspunt was, wanneer op Luther gefokus word, geput uit die Pauliniese geskrifte en veral die brief aan die Romeine. Daarom is Calvyn se kommentaar van hierdie Bybelboek belangrik. Hierin kom sentrale momente van Calvyn se teologie na vore.

Aan die ander kant sou 'n volstandige bespreking en waardering van Postma se vertaling ook noodsaaklik wees. Enigiemand wat al Calvyn se geskrifte in Latyn gelees het, sal ongetwyfeld saamstem dat Postma goed daarin geslaag het om Calvyn Afrikaans te laat praat. Dit is geen geringe prestasie nie. Dit beteken ook dat hierdie uitstekende vertaling 'n groot hulp is om Calvyn se kommentaar op Romeine te gebruik om hierdie belangrike Bybelboek reg te verstaan.

Dolf Britz en Victor E. d'Assonville se "Inleiding tot die vertaling" is 'n besonder bruikbare mededeling wat die leser in staat stel om die kommentaar presies te plaas. Na Calvyn se eie inleidende opmerkings, word vanaf p. 37 met die kommentaar self begin.

Die brief aan die Romeine word gewoonlik rondom drie van die hoofemas behandel, naamlik die verlossing van die sondaarmens deur Jesus Christus en die nuwe lewe in Christus, ook God se wil vir Israel en die geheimenis van die uitverkiesing en ten slotte riglyne vir 'n Christelike lewe.

Wanneer die kommentaar gelees word – en dit is 'n taak wat die volle aandag vra – moet in gedagte gehou word dat dit alles in die sestiende eeu 'n nuwe teologie, 'n nuwe verstaan van die boodskap van die Bybel was. Dan is dit juis opvallend dat daar nie voortdurend polemiese verwysings na die Roomse teologie is nie, maar slegs 'n poging om so sorgvuldig moontlik die evangelie van die verlossing uit te lê. Andersyds word ook verniet gesoek na 'n bespreking van al die probleme wat deur die na-Calvynse ortodoksie veroorsaak is en wat soms "die vrolieke boodskap van die Bybel", soos Luther dit gestel het, verduister het. Hierdie kommentaar is dus uit die aard van die saak "gedateer". Aan die ander kant is dit egter ook tog

merkwaardig hoe aktueel en eietyds dit is. Dit laat die besef groei dat die Woord van God nooit verouder nie!

Wanneer die uitleg van die “moeilike hoofstukke” van die brief aan die Romeine, naamlik Romeine 9-11 gelees word, kan Postma weer vir sy vertaling vermeld word. Hierdie hoofstukke illustreer ook iets van Calvyn se poging om sorgvuldig en verantwoordelik die Skrif reg uit te lê. So teken hy by Romeine 9:14 aan: “Maar omdat ons mense is vir wie hierdie dwase vrae in die gedagte opkom, laat ons van Paulus verneem op watter manier dit tegemoet getree moet word.” Dit is hierdie respek vir die Woord wat indrukwekkend is, omdat dit so dikwels by baie van die hedendaagse Skrifverklaarders ontbreek.

By die deurlees en deurwerk van hierdie vertaling word dit weereens duidelik waarom die Kerkhervorming van die sestiende eeu so 'n geweldige impak gehad het en die geskiedenis van Wes-Europa in 'n nuwe baan gestoot het. Calvyn lê die evangelie op so 'n manier uit dat dit duidelik word wat die hart van die evangelie is. Hy wys op dit wat belangrik is in die Woord op so 'n wyse dat die gelowiges nie net daardie Woord geglo het nie, maar ook bereid was om hulle lewe op te offer deur aan daardie waarheid vas te hou. So gesien, is hierdie kommentaar een van daardie geskrifte wat die gelowiges in die sestiende eeu blywende waarde gegee het om aan hulle nageslag na te laat. Hierdie kommentaar is, na die bedoeling van Calvyn, nie in die eerste plek vir studente en teoloë bedoel nie, maar vir die gelowiges wat die kerk is. Die hoop bestaan dat hierdie werk, ook in ons Afrikaanse kerklike gemeenskap, 'n wye leserskring sal verwerf.

## Calvyn: bereidwillig en opreg

**Britz, R.M. & d'Assonville, Victor E., reds. 2008. *Prompte et sincere: bereidwillig en opreg. Johannes Calvyn en die uitleg van die Woord van God. Acta Theologica* supplementum, 10. 149 p. Prys: R120,00. ISSN: 1015-8758.**

Resensent: G.J. Meijer  
Navorsingsgenoot, Universiteit van die Vrystaat,  
Bloemfontein

*Prompte te sincere: bereidwillig en opreg*, is 'n titel wat so eie aan Calvyn se lewe en werk is – 'n uitnemende keuse. Dit is 'n vlag wat die kosbare lading van die publikasie dek. In hierdie tiende supplement van *Acta Theologica* is referate saamgebundel wat tydens die Sewende Suid-Afrikaanse Calvynkongres in die lente van 2004 te Stellenbosch gelewer is. Internasionaal-erkende Calvynnavorsers, waaronder prof. W.H. Neuser (Duitsland) en dr. E.A. de Boer (Nederland), asook Suid-Afrikaanse navorsers wat al diep "Calvynspore" getrap het, het aan die kongres deelgeneem. Hulle referate vorm deel van die publikasie.

Die onderwerpe wat tydens die kongres hanteer is, en waarmee die leser van die supplement getraakteer word, is uiteenlopend van aard. Tog is daar een sentrale tema wat soos 'n goue draad dwarsdeur die werk van Calvyn loop: die heerlijkheid van God en die verheerliking van God op elke sentimeter van die mens se bestaan. Wat die referate ekstra aantreklik maak, is die besondere relevansie daarvan in ons Afrika-konteks. Hierdie is geen akademiese oor wat gestreel word nie, maar doelgerigte en uiters toepaslike beoefening van die teologie in Suider-Afrika.

Die eerste artikel, van die hand van R.M. Britz, handel oor armoede (*paupertas*) in Calvyn se *Institusie*. Teen die agtergrond van die sosiale toestande in die destydse Genève, toon Calvyn aan hoe armoede en die daarmee gepaardgaande lyding as deel van die Skriftuurlike lering oor die *providentia Dei* (voorsienigheid van God) gesien en beleef moet word. Veel erger as fisiese armoede, is geestelike armoede. Fisiese armoede bedreig nie die mens se bestaan voor God nie – geestelike armoede wel. Talle lyne word in hierdie referaat getrek wat die pastor in die armoedegeteisterde Afrika as basis vir sy werk kan gebruik.



C.F.C. Coetzee se bydrae getiteld, “Calvyn oor die verskynsel van demonologie”, asook P.C. Potgieter se artikel, “Ander weë tot God? Calvyn oor nie-Christelike godsdienste”, is eweneens van die grootste belang in die multi-religieuse omgewing waarin ons leef. Gedagtig aan die sinkretisme wat deurgaans in Afrika-godsdienste voorkom, die enorme aanslag van Satanisme in al sy vorms, asook die vervaging van die skerp lyne tussen Christelik en nie-Christelik, is nie net die *dat* van die suiwer evangelieverkondiging belangrik nie, maar ook die *hoe* daarvan van immanente belang. Op albei sake word in hierdie artikels gefokus.

Deeglike navorsing, wat uitkristalliseer in ’n helder sintese, en wat op sy beurt die grond bied vir sinvolle bestudering van die Ou-Testamentiese wette asook die Onse Vader in die Nuwe Testament, is deur De Boer en Neuser gelewer. Talle publikasies het al oor die bestudering en relevansie van die Ou-Testamentiese wetboeke (Eksodus tot Deuteronomium) die lig gesien. De Boer wys op Calvyn se “harmonie van die wet” – hoe die wet in sy geheel gelees, bestudeer en in Christus verstaan moet word. Net so aangrypend is Neuser se studie oor Calvyn se verklaring van die Onse Vader. Die warm hartklop van Vaderliefde en Vadersorg weerklink in Calvyn se uitleg en ook in Neuser se uiteensetting daarvan.

E. Kayayan se artikel, “Calvin’s understanding of the Holy Spirit’s *modus operandi*” is in gelyke mate hartverwarmend. Geen abstrakte teologiesering nie, maar geloofsversterkende navorsing. Kayayan fokus in die besonder op die Heilige Gees se werking in die psalmdigter. Uit Calvyn se inleiding tot die kommentaar op die Psalms toon Kayayan aan hoe die geïnspireerde psalmiste deur die Gees gelei word om hulle kruis te dra. Vergewing van sondes en ’n seker wete van die ewige lewe vorm deel van hierdie kruisdra.

Die Suid-Koreaanse Calvynnavorsers, S.J. Han, bied ’n panoramiese blik op die studieresultate van sy tesis oor Calvyn en Augustinus. Dit is bekend dat Calvyn dikwels na Augustinus verwys, sonder om laasgenoemde klakkeloos na te praat. Augustinus se getrouheid aan en eerbied vir die Skrif het Calvyn aangegryp. Dit reflekteer trouens ook in Calvyn se eie werke. Die hedendaagse gelowige is bevoorreg om albei “vaders” se werke te mag bestudeer.

Die bundel artikels word met ’n verrassende akademiese kragtoertjie afgesluit. L.F. Schulze, emeritus-dogmatoloog en -musikoloog, bring die werk van J. Calvyn en J.S. Bach met mekaar in verband. Alhoewel Bach (1685-1750) in ’n totaal ander era as Calvyn (1509-1564) geleef het, en Bach ’n uitgesproke Lutheraan was – soos on-

der andere uit sy teologiese boekery blyk – is daar tussen dié twee groot geeste 'n belangrike punt van ooreenkoms: eerbied vir die Skrif. In sy artikel fokus Schulze op daardie spesifieke punt. Sowel Calvin as Bach, elkeen op hulle eie manier en in hulle eie veld, het diepgaande respek vir die liturgiese teks. Albei stuur 'n sterk boodskap na die hedendaagse himnoloog uit, waar daar in baie opsigte totaal uiteenlopend oor die kerklied gedink word.

In die geheel gesien is *Prompte et sincere* 'n waardevolle bydrae tot die Calvin-navorsing. Daarby bied dit stof tot nadenke vir teoloë en enigiemand wat met die Woord van God en die bestudering daarvan erns maak. Die enigste leemte is dat drie artikels wat tydens die kongres gelewer is, nie in die bundel opgeneem is nie, naamlik “Ordinerings/bevestiging van dienaars van die Woord by Calvin” (P.J. Coertzen), “Oberammergau and Jesus films: Calvin on the second Commandment” (H.G. Kruger), en “Calvin – *Justificatio, sanctificatio* en die kerklied” (V.E. d'Assonville). Die hoop word uitgespreek dat daardie voordragte binnekort elders gepubliseer sal word.